

ÇAVUŞTEPE KAZISI 1974 ÇALIŞMALARI

AFİF ERZEN

Türk Tarih Kurumu, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Van Bölgesi Tarih ve Arkeoloji Araştırmaları Merkezi adına yürütülen Çavuştepe kazısı 1974 yılında Temmuz ortasından, Ağustos ortasına kadar devam etmiştir.

Çavuştepe kazısı, Prof. Dr. Afif Erzen'in başkanlığında, Dr. Taner Tarhan, Dr. Mehmet Özsait, Dr. Veli Sevin, Doktorant Oktay Belli, Arkeolog-Desinatör Akif Dâi, Mimar Ümit Sirel, Fotoğraf Uzmanı Selâmet Taşkın, Kamp Müdüresi Aysel Tarhan, Eskiçağ Tarihi son sınıf öğrencisi Bülent Gürbüz ve Müze temsilcisi Arkeolog Hâşim Karpuz'dan kurulu bir heyet tarafından yürütülmüştür.

Çavuştepe'de 1974 kazı sezonunda aşağıdaki mahâllerde kazı ve sondajlar yapılmış, kalenin mimarisine ve iskân tarihine büyük katkıları olan önemli sonuçlara varılmıştır :

- I. Uç Kale ile Rampalar arasındaki saha
- II. İstinat Duvarlı Yollar
- III. Pithoslu Mekânlar (I)
- IV. Güney Surdaki sondajlar

I. *Uç Kale ile Rampalar arasındaki saha* : Geçen sezonlardan itibaren kazılmaya başlanan bu sahada, 1974 yılında da çalışmalara devam edilmiştir (Res. 1-2). 1973 sezonunda açılan kesimden itibaren doğuya doğru, "Çifte Rampalar"ın birleşme alanına kadar takriben, 40.00 m. X 15.00 m.'lik bir sahada çalışılmıştır. Evvelce de belirtildiği gibi, kuzeyde bir

sur trasesi ile sınırlanan bu alan, "Çifte Rampalar"ın birleştiği sahaya kadar, muhtelif ebat ve seviyeler gösteren teraslar şeklinde, doğu istikametinde kademeli bir şekilde alçalmaktadır. Bu saha içinde, yer yer toprak seviyesinin hemen altında, üzerleri yassı sal taşları ile kapatılmış "basit taş-sandık mezar" tipinde 47 gömü ortaya çıkarılmıştır. Bunlar, ikinci ve üçüncü iskân evrelerinden daha geç bir safhaya ait gömülerdir. Geçici bir "nekropol" görünümünde olan bu saha tümüyle plâna geçirilmiş olup, gelecek sezonda da çalışmalara devam edilecektir. Ele geçirilen küçük buluntular arasında, Urartu devrine ait bir taş baskı mühür, bronz bir kap, keramikten ayaklı bir kupa ve muhtelif kemik âletler dikkat çekicidir.

II. *İstinat Duvarlı Yollar* : "Uç Kale" ile "Çifte Rampalar" arasındaki sahanın takriben 20.00 m. güneyinde, yamaçta, doğu-batı istikametinde uzanan, birbirine paralel 3 istinat duvarının teşkil ettiği teraslardan müteşekkildir (Res. 1). Bu terasların mevcudiyeti evvelki sezonlarda yapılan araştırmalarla tesbit edilmişti. 1974 yılında, doğu kesimindeki ana kayaya oyumuş taş yuvalarından itibaren ("Çifte Rampalar"ın birleşme alanının güney izdüşümündedir) batıya doğru 125.00 m.'lik büyük bir kısmı tümüyle ortaya çıkarılmıştır. Batı ucu "Anıtsal Merdivenler" sahasında son bulmaktadır. İstinat duvarları büyük yassı taşlarla örülmüş olup, teras şelinde uzanan yolun genişliği de topografik açıya bağlı olarak, 6.30 m. ilâ 4.90 m. arasında değişmektedir. İ-

tinat duvarlarının yükseklikleri ise 1.20 m.-0.80 m. arasındadır. Zemin, sıkıştırılmış iri mıcırlardan müteşekkildir. Yer yer, kerpice ve kaldırım mahiyetinde döşenmiş sal taşlarına da rastlanmıştır. Ayrıca teraslar arasında tektonik bakımdan istinat duvarlarını takviye eden dikey ara destek duvarları da mevcuttur. Bunlar aynı zamanda terasların, birbirleri ile irtibatını sağlayan “ara merdivenler” yerine geçmektedir. Bu anıtsal mimarinin fonksiyonunu şu şekilde açıklayabiliriz :

a) Sur trasesi dışında kalan yamaç, istinat duvarları ile değerlendirilerek bir teraslama yapılmış, tabiat şartları nedenleriyle meydana gelecek olan toprak kayması ve kaybı önlemiş ve dolayısıyla büyük bir alan kazanılmıştır.

b) Teraslardan müteşekkil bu yol sistemi, “kaleye giriş problemi”ne ışık tutmakta ve esas girişin güneyden olduğu fikrimizi desteklemektedir.

c) Tektonik bakımdan, yamacın üzerine inşa edilmiş olan üst yapı tesislerine tümüyle bir destek sağlamakta ve genel görünüm bakımından da güney yamacın mimarisine bir canlılık getirmektedir.

Burada, çalışmalarımız sırasında karşılaştığımız ilginç bir durumu da belirtmek isterim; açılan yol zemininin bir kesiminde etrafa dağılmış çok miktarda kömürleşmiş buğday taneleri dikkatimizi çekmiştir. Muhtemeldir ki bunlar, kalenin muhasarası sırasında telaşla kaçırılmaya çalışılan bir buğday çuvalından etrafa saçılan tanelerdir. Buğday tanelerinin tümü usulüne göre toplanarak, incelenmek üzere muhafaza altına alınmıştır.

III. *Pithoslu Mekânlar (I)* : “Uç Kale” ile “Tapınak Sahası” arasında yer alan bu yapı kompleksi 1972 kazı sezonunda tesbit edilmiş, 1973’de de kazı alanı genişletilerek (I) ve (II) no’lu mekânlar kısmen ortaya çıkarılmıştı. Burası, kalenin doğu-batı istikametinde uzanan ana eksenine dik bir şekilde, kuzey-güney aksında inşa edilmiş olan yanyana iki büyük depodan müteşekkildir. Bu sezon, ortadaki müşterek ara duvarının doğu-

sundaki (I) no’lu mekânda çalışılmış ve güney kesimi tümüyle meydana çıkarılmıştır. (Res. 3). Mekânın boyutları 22.75 m. X 6.90 m. olup, tabandan itibaren, mevcut kerpiç duvar yüksekliği doğuda 2.20 m., batı kesiminde ise 3.05 m.’yi bulmaktadır. Taş temeller üzerine inşa edilen kerpiç duvarların kalınlığı 1.45 m.’dir. Buradaki taş temel ve duvar tekniği dikkat çekicidir, bunu 3 ana bölümde inceleyebiliriz :

a) Mevcut taban seviyesinden 2.00 m. kadar yukarıya yükselen doğu duvarının yüksek taş temelleri, anakayanın meyline uygun bir şekilde kuzeyden güneye doğru, kademeli olarak örülmüştür. Mekânın kuzey-doğu köşesi temelleri ise, anakayanın duvar şeklinde yontulmasıyla meydana getirilmiştir. Ayrıca taş temellerin önüne, tabandan itibaren tek sıra kerpiç örüldüğü anlaşılmaktadır. Bu ameliye, rutubeti önleme tedbiri ile bağlantılı olsa gerektir.

b) (II) no’lu mekân ile müşterek olan batı duvarının taş temellerinde iri bazalt parçalar kullanılmıştır. Bunlar yer yer devşirme malzeme intibasını uyandırmaktadır. Üzerinde yükselen kerpiç duvara nisbeten daha geniştir ve temel yüksekliği, mevcut taban seviyesinin 25-30 cm. yukarısına kadar çıkmaktadır.

c) Kompleksin kuzey duvarını ise, “Kuzey Sur” trasesine paralel bir şekilde uzanan “Anıtsal Teras” duvarı teşkil etmektedir ki, “kyklopik dolgu” tekniği ile inşa edilen bu muazzam duvarın kalınlığı 2.40 m.’yi bulmaktadır. Kuzeye bakan dış yüzü, sur bedenleri gibi muntazam kalker blokları ile örülüdür, trasesi kurtin ve bastionlarla şekillendirilmiştir.

Karmir-Blur ve Adilcevaz gibi bazı Urartu merkezlerinde gün ışığına çıkarılan büyük “krali depo” binalarının bir benzeri olan bu yapı kompleksi, buluntu bakımından da zengin ve dikkat çekicidir. Mekânın tümüyle açılan güney kesiminde, binanın aksında dördü muntazam dizilerle sıralanmış 30 adet büyük boy pithos bulunmaktadır (ortalama yükseklik 1.90

m.; karın çapı 1.50 m.; cidar 0.04m.). Mekânın kuzey kesimi de açıldığında sayılarının 56'yı bulacağını tahmin etmekteyiz. Birinci sınıf yapıtlardır, omuz ve karın üzerleri kabartma halat motifleri ve "kutsal Haldi damgası" ile bezeledir. Ancak bunların tümü kalenin tahribi esnasında, gömülü buldukları omuz hizasından kırılmıştır. Hemen hemen her pithosun içinde, bu kırık parçalar üzerinde, "ölçek", içine koyulan "sıvı" ve "zahire" cinsini belirten çivi yazılı kitâbeleri ele geçirilmiştir. Pithosların buluntu durumları, tahrip izleri ve binanın fonksiyonu ile bağıntılı olarak başlıca şu hususlar tesbit edilmiştir :

a) (I) ve (II) no'lu mekânlardan müteşekkil bu yapı kompleksi, halen Çavuştepe kalesinin en büyük zahire deposunu teşkil etmektedir. Zira 1963-1964 kazı dönemlerinde Tapınağın güneyindeki magazinlerde meydana çıkarılan depo, tek mekânlı olup, pithos adedi bakımından da daha küçük çaptadır. Çünkü burası Tapınağın özel deposudur.

b) Bu yapı kompleksi "İskit İstilâsı" sırasında kısmen tahrip olmuştur. Yüksek kerpiç duvarların zamanla tabiat şartları nedeniyle kademeli bir şekilde yıkılarak mekânın içini doldurduğu açıkça belli olmaktadır. Çünkü mekânın içinde taban üzerinde bulunan ot tabakası, buranın uzun süre üzeri açık olarak kaldığını belgelemektedir. Bu süre zarfında bazı pithoslar, ocak ve tandır olarak kullanılmıştır. Bunların içinde bulunan kül, kömür ve muhtelif hayvan kemikleri bu fikrimizi doğrulamaktadır. Bu tabaka

içinde ele geçirilen Urartu devrine ait bir bulla ve mavi boya taşları da dikkati çeken küçük buluntular arasındadır.

c) Tahrip tabakasının altında, bazı pithosların dip kısmında bulunan kömürleşmiş saman, buğday ve arpa kalıntıları, zahirenin bu küpler içinde ne şekilde muhafaza edildiğini de açıkça göstermektedir. Pithosun dip kısmına ve yanlarına serilen saman tabakası, buğday tanelerinin pithos cidarına temasını önlemektedir. Bu ameliye, pithos içindeki zahirenin rutubetlenmesi ve aynı zamanda havalanması için yapılmaktadır. Zira günümüzde de aynı gelenek, Anadolu'nun bir çok köylerinde devam etmektedir.

IV. *Güney Surdaki Sondajlar* : Güney surda, "kaleye giriş problemi" ile bağıntılı olarak, sistematik bir şekilde, muhtelif kesimlerde yer yer ana kayaya kadar varan küçük çapta sondajlar yapılmıştır. Bu ameliyeye gelecek sezonlarda da devam edilecektir.

Geçen kazı dönemlerinde olduğu gibi, bu sezonda da bazı kerpiç duvarların, taş temellerin koruma ve onarım işlemlerine devam edilmiş, ayrıca isteğimiz üzerine Bakanlıkça gönderilen restoratör-mimarlarla birlikte, Çavuştepe kalesinin kademeli olarak restore edilmesini kapsıyan projemiz üzerinde, kazı sahasında bir ön çalışma yapılmıştır.

Bu arada harfiyatın yanısıra Çavuştepe'de Van Belediyesinin büyük maddî ve manevî yardımları ile, müstemilâtiyle birlikte mahallî bir köy evini yansıtan, elverişli bir kazı evi de inşa edilmiştir.